

TUDOMÁNYOS IRODALOM.

Id. Görgey István: Görgey Arthur a száműzetésben. 1849—1867. Budapest, 1918. 429 l. A. M. T. Akad. kiadása. Ára 8 kor.

Szabadságharcunk sokat vitatott szerepű fővezérének élettörténetéhez szolgáltat újabb adalékokat ez a testvéri szeretettől sugallt mű. Hőse és szerzője egyaránt a múlté már s így a tárgyilagos vizsgálat könnyű helyzetben lesz, ha jelentőségét mérlegelni óhajtja. Írója elsősorban a történelmi igazságot kutatóknak szánta ugyan, de tárgyánál s a vele kapcsolatos kortörténeti háttérnél fogva bizonyára szélesebb körben is érdeklődést fog kelteni. Annál is inkább feltehető ez, mert a mű nem egy olyan adatot foglal magában, melyek a köztudat előtt kevésbbé ismeretesek. Ilyen például annak a ténynek fölemlítése, hogy «Kossuth Lajos kormányzó 1849-ben Szemere Bertalan miniszterelnök és gróf Batthyány Kázmér miniszter által Nagyváradról augusztus 5-ikéről és Gyapjuról aug. 7-éről kelt és Paskievicsnek megküldött két államiratban az orosz cárt a magyar koronával megkínálta». Ilyen továbbá Görgey Arthurnak 1861 március 5-én kelt, a M. T. Akadémiához intézett (de testvérétől — a viszonyokra való tekintettel — be nem nyújtott) irata, melyben a néhai fővezér utalva 1852-ben, német nyelven megjelent emlékirataira, arra kéri a Tudós Társaságot, hogy «szembesítse az egymásnak ellentmondó forrásokat a netalán még előkerülhető oklevelek s ezek hiányában az ész és lélektan következtetéseinek világánál. S e vizsgálat eredményének alapján ítéljen aztán a felett: elárulta-e leghűbb bajtársait, pártfogóit, nemzetét, hazáját? Mellőzve a kötet többi, rendkívül érdekes adatait, helyütt csupán egy-két irodalomtörténeti szempontból figyelemreméltó vonatkozás kiemelésére szorítkozunk. Jellemzők ezek Görgey Arthurrá; mert bár 1862-ben azt írja öccsének, hogy «a magyar irodalomba avatkozni, mint szerző — egyelőre sem tehetsége, sem kedve», mégis állandó érdeklődése folyóirataink és költészetünk iránt azt látszik mutatni, hogy későbbi, feltűnést keltő röpirata, — mint írói terv — nem volt pillanatnyi elhatározás szülötte. 1860-ban azt írja egy helyütt, hogy Szász Károly Csák Mátéját türelmetlenül várja. Egy későbbi leveléből kitűnik, hogy nagy megatottsággal olvasta Gyulai P. Éjjeli látogatását. A költő-kritikusról máskor is szívesen szól s dícséri Keeskeméthy Aurél Széchenyijéről megjelent bírálatát. Költőink közül leginkább Aranyért lelkesül. Előfizet műveire s hogy olvassa is, mutatja a Fülemülére való tréfás hivatkozása a karinthiai németek és szlovének civódásának említésekor.

Több ízben és bizonyos rokonszenvvel emlékezik meg b. Eötvös József-ről is, kivel Pesten jártakor találkozott s akinek a nemzetiségekről írt művét nagy figyelemmel olvasta, bár «végnélküli körmondatos» stílusát nem tartja magyarosnak. A kötetben közölt levelekben az eddig említettek mellett Jókai, Kazinczy Gábor, báró Kemény Zsigmond és más írónk is szóba kerülnek, de valamennyi utalásnál fontosabb irodalomtörténeti szempontból Toldy Ferencnek 1867 július 16-án kelt levele. A «Gazdátlan Levelek» hatása alatt intézi sorait Görgeyhez, kit nagy írónak nevez s kinek műve — úgymond — főképp a «concepció világossága, egy fenkölt lélek mélysége s az elrendelés és előadás szépsége» által hódít. Annak a véleményének ad kifejezést, hogy Görgey Arthur hivatta van — az élesége és keserű hangja miatt kifogásolt emlékiratok után — «egy más, nagy, kimerítő és majdan tárgyilagosságával teljesen meggyőző és emelő munkával (mert a tragikum nyugodt fönségében mindig emelő) helyet fogni a magyar klasszikus írók sorában».

Egyébként a szóban forgó mű utószavából megtudjuk, hogy e kötettel befejezést nyert a szerzőtől terbe vett «trilogia». Középső része ugyanis 1848-ból és 1849-ből címen még 1888-ban megjelent: a *Görgey Arthur ifjúsága* című munkáról pedig nemrég adtunk hírt. (Ismertetését l. Irodalomtörténet: 1916. évf. 433. l.).

VELEZDI MIHÁLY.

Szabó Dezső: Tanulmányok és jegyzetek. Budapest, 1920. 155 l. Táltos kiadása.

Megvallom, ezzel a könyvvel úgy vagyok, mint P. Ernst kötetével (Der Weg zur Form): sokkal mélyebben kavar a lelkemben, minthogy irodalomtörténeti állításait bírálgatni tudnám. Minden során érzem, hogy itt nem Laforgue, Rimbaud, Verlaine, Zola a fontos, hanem az a vergődő lélek, aki embermegváltó erőt tud magában, prófétai kötelesség hívó szavát hallja, de az élet odavitte mindünknek közös keresztútjára, ahol értelem és tudás híján, vakon mered előre a szem, mert semmi sem jelzi, hogy merre indítsa lépteit. Nem is küzdheti le a kritikai meggondolás bennem azt a hálát, ami szívémben kél, mikor látom, hogy volt bátorsága visszatérni és volt nyíltsága vallomást tenni arról az útról, amit zsákutcának ismert meg. Mert ennek a kötetnek a tanulmányai — 1911—14 között keletkezett mind a tizenkettő — erről a lelki megtévedésről szólnak: Io mi dibatto, maledico e piango, Ma passa il mondo e ride e non mi sente . . .

Van azonban a beszámolásnak még egy megnehezítője. Ez a könyv annyira lírai elmélkedésekből szövődik össze, hogy a kritikust egyre azzal kísérti, hogy a sorok között a *Nincs menekvés*, az *Elsodort falu*, a *Csodálatos élet* költőjének esztétikai megokolását, ennek a mindenkit megdöbentő, de tagadhatatlanul csodaerős új regénynek a poetikáját keresse; az

irodalmi kritikus helyén ott lássa ezt a kegyetlenül harcias, kardját soh'sem pihentető, minden kegyeletes emberi érzést megvérző író, akit még többen gyűlölnék és még kevesebben szeretnek, mint a Szilágyság poétáját, Adyt. Ezért ragad meg engem az a lapja, ahol az élet értelméről szól: «Az élet elsősorban cél, akarat és tett; és az élet egyetlen orvossága: nagyon élni»; ezért érdekel az egészségnék a kultusza, az erkölcsi féktelenség kiemelése, a teljes ember sajátos elképzelése. «Az élet igen és nem, hívás és tagadás, rend és anarkia és végtelenül mindenféle... Vajjon életem destruktív folyamatai kevésbé élet? Nem lehet-e érték ez is? ... Közös emberi testfátumunk legmélyebb, megnyilatkozásai ezek. Itt a destruktív folyamatok is az élet alkotó tényezőjévé: széppé, művészetté lesznek... Így a művészet, mint az egész élet kifejezője, a legmagasabb morállá lesz bennem.» Ebből a szempontból olvasom el ismételve a regény hősénekeket egyes szemlélyéről és közösségbe gyökerezéséről írott sorait, a lapokat, amiken a társadalom regényének új rendszerét rajzolja meg.

Pedig Szabó Dezső könyve irodalomtörténeti vonatkozású megállapításában is oly jelentős, hogy a modern irodalommal foglalkozó szakember sem nélkülözheti. Fejtegetéseinek kettős érdekességet ad az, hogy Szabó szinte ott élt abban a légkörben, amely a fejtegetett írókat éltette és hogy a lelke ugyanoly speciális és esztétikai problémákkal küzdött, mint a tanulmányok francia költői. Ehhez járul bámulatos irodalmi tájékozottsága: ismeri a fejtegetésre kiszemelt író minden sorát és ismer jóformán minden róla szóló könyvet is. Könyve tehát adatokban is nagyon gazdag. Az írókat, akiket egy-két kötetből, sokszor csak egy-két visszhangjából ismer a magyar közönség, itt egész fejlődésükben látjuk — sőt nemcsak az író, de (szinte bántóan kegyetlen igazsággal) az embert is. Érdekesebb az egyéniségek és irányok rövid determinálása. Maga a szerző figyelmeztet ismételve arra, hogy ma más szöggel vizsgálja ezeket a szellemi és irodalmi áramlatokat — a könyvben lévő vetítést tehát ma nem mindig tartja helyesnek; oktalanság lenne tehát egy-egy megítélésével itt polemizálnom. Azt azonban el kell ismernem, hogy a legellentétebb egyéniség-szögleteket is bámulatos ügyességgel tudja kisimitani. A legvirtuózabb e szempontból Verlaine bemutatása: brutális nemi tornájának és immateriális miszticizmusának Verlaine gyermek-lelkében való, természetesnek látszó összeolvastása.

Vannak lapjai, amelyek a múlt évtizedek magyar irodalmának megértéséhez adnak értékes szempontokat. Ide tartozik a költészet kereszténygyűlöletének magyarázatát Rimbaud kapcsán, az egyéni sajátosságnak (kiválóság, betegség vagy bűn) pózzá fajuló hangoztatásáról írott sorai a Verlaine-tanulmányban, az *én* betegségének diagnózisa Corbière bemutatásában. Ilyenkor a tanulságos megállapításoknak egész sorára bukkanunk, pontos, aprólékos megfigyelésekre, amilyenekre a finn-ugor nyelvek mondatatlan dolgozó Szabó Dezső szokhatott rá. Ezek közül kiemelem a Verlaine-nel kezdődő új líra formai ujságait (65. sk. lapok), a két új költői típus el-

különítését: a kiáltó és a passzív típusát, a naturalista Zola szembeállítását Balzackal és Walt Whitman jellemzését. Néhol meglepően egészséges esztétikai iránymegjelölések bukkannak elénk — egyet ezek közül, az erős, harmonikus egyéniségek típusának rajzát, ide is iktatok: «Énjük minden sajátágaival egy teremtő szintézis s époly kevéssé jutna eszükbe, hogy egy egész garde-robe külön énjük legyen, mint — hangsúlyozni azt, hogy fülük van a hallásra és szemük a látásra. A cselekvés és teremtés olyan náluk, mint mikor a szeretőjüket megölelik, vagy a rájuk támadót orrba ütik: egy gazdag élet kiloccsanása a bele hullott impressziók következtében. Mindig egészen benne vannak minden cselekvésükben, minden lelki történésekben... Zseni és egyéniség egészség ezeknél s elválaszthatatlan szintézisben van egész énjükkel, mint hajuk és hangjuk színe elválaszthatatlan hajuktól és hangjuktól. A teremtés náluk olyan, mint a játszó gyermek nevetése, a tornázó kamasz izomöröme». Valami meglepően egészséges és meglepően magyar esztétizis csap meg e hangokban, magyar esztétizis, ami annyira jól esik németet majmoló magyar esztétikánkban! Ilyenkor ébred az ember újra reá, hogy milyen tősgyökeres magyar humus a Szabó Dezső tehetsége és elámul az ember azon, hogy az idegen eke mindig mennyire magyar talajt túr benne!

A könyvet, melynek irodalomtörténeti érdekességét egy harcos önélet-írás epilógusa emeli, nem bírálni akartam soraimmal: csak felhívni reá szaktársaim figyelmét és rámutatni arra a sokoldalú értékre, ami benne található; nem a megállapítások átvételét ajánlom ezzel, hiszen ma már Szabó Dezső se állja azokat, bizonyára legkevésbé a nemzeti irodalomtörténet fölébe emelkedő univerzális irodalomtörténet méltatását, igazat adván e helyen Bartels vitairatának (Nationale oder universale Literaturwissenschaft?), hanem arra az elmemozdító elmélyedésre hívom őket, amire Szabó Dezső fejtegetései vonják olvasóit.

lt.

Magyar Shakespeare-Tár. Szerkeszti: Ferenczi Zoltán. X. kötet. Budapest, 1918. 32 l. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Kilián-bizomány. Ára 7 kor.

A hazai shakespearei nyomokról tájékoztató kiadványsornak immár tizedik kötete jelent meg. Az előzőkhöz hasonlóan ebben is a szerkesztő jár elől változatos cikkei számával. Arany «János király» fordításáról című értekezésében a költő születése századik évfordulója alkalmából megállapítja, hogy «az eredetiből a fordításban alig vészett el valami s az egész, még a legnehezebb részek is, oly bámulatosan simul hozzá az eredetiehez, hogy a magyar nyelv e gazdagsága és tömörsége csodálatot kelt.» Majd Shakespeare szonettjeiből mutat be negyvennyolc darabot saját fordításában; míg odább Petrichevich Horváth Lázárnak Sh.-ből való fordított részleteit ismerteti. Ezek a szöveg-töredékek már csak azért is figyelemreméltók, mert Bayer József Shakespeare drámái hazánkban című műve

nem említi őket; másfelől meg jelentősek azért, mert több Sh.-darab első fordítás-kísérletének első mutatóványaiul tekinthetők. *Pár apróság* mellett ugyancsak Ferenczi Zoltán közli a *Tudománytár* adatait Sh.-ről, *Hamlet* „*Lenni vagy nem lenni*” monológjának fordítását Döbrentei Gábortól, továbbá *Egy cikk Hamletről* címen Fenyéri Gyula (Zádor György) egy fordításának kivonatát, végül *Adat Vajda Péter Hamlet-fordításához* címen azt az észrevételt, hogy «a Nemzeti Színház példánya, melyet Bayer ismerhet, nem lehet eredeti, csakis másolat».

Termékeny buzgóságban a szerkesztő követője Elek Oszkár, ki szintén több cikkben tette közzé kutatásai eredményét. Külföldi vonatkozású tanulmányainál és könyvismertetéseinél e helyen közelebbről érdeklük az olvasót *Hamlet-nyomok a magyar lyrában és Hamlet-hatás Fáy András egyik elbeszélésében* című dolgozatai. Amabban Reviczky Gy. (Arany J.-nak), Egressy G. (Tünődések), Vajda J. (Halál, Elmult idő), Jakab Ö. (Hit nélkül), Komjáthy J. (Sírvers) egy-egy költeményére vonatkozólag, mint eddig nem említett mozzanatra mutat rá a Hamlet-monológ befolyására. Másik dolgozatában pedig Fáy András Öreg Bakonyszegi és barátjai című elbeszélését jelöli meg olyannak, melyen Sh. Oféliájának hatása látszik. A kötet többi munkatársai közül, az angol-magyar vonatkozások avatott és szorgalmas bűvára, Fest Sándor, a *Shakespearei motívumok*-at vizsgálva, *Vörösmarty ifjúkori történelmi drámáiban* azt hangoztatja, hogy «Sh. hatása az ifjú magyar romantikusra nemcsak terjedelemben, hanem intenzitásban is erősebb, nagyobb, mint azt a köztudat tartja. Nemcsak apróságokat, külsőségeket, hanem lényeges művészi eljárást, a jellemzés és a lélekrajz némely vonásait tanulta Vörösmarty Shakespeare-től már a *Salamon és A bujdosók* című darabjaiban is. Zolnai Béla szintén a *Shakespeare-motívumokat* nyomozva (Rege a csodaszarvasról, Tetemrehívás, Gaal J. Mátyás király Boroszlóban s néhány más dráma) arra az eredményre jut, hogy «nálunk Sh. hatását nem lehet elválasztani a német irodalom hatásától». Czeke Marianne *Kazinczy Ferenc* Bürger után készült *Macbeth fordításá-t* tárgyalja. (I.). «Tekintve, hogy Bürger Macbethje nem is annyira fordítás, mint átdolgozás», a szerző először is «az átdolgozás viszonyát Sh.-hez, Genée adatait felhasználva és kibővítve» állapítja meg. Az általánosabb érdekű dolgozatok közül megemlíthető Weber Arthur *Sh. és az osztrák irodalom* című tanulmánya. Ebben Weber mint a mi irodalmunk szempontjából elvi jelentőségű felfogást hangsúlyozza, hogy «az irodalmi fejlődésben a nyelv elsőrangú kritérium, de az irodalmi áramlatok keletkezésének megállapításánál csak másodrendű mozzanattá válik». Továbbá «valamely szellemi mozgalom csak akkor juthat el idegen területekre is, mikor saját területén már a kultúrközönség szélesebb rétegeiben is gyökeret vert, amikor saját kultúrája általános jellemvonásává lett».

A magyar művelődéstörténettel való kapcsolatánál fogva igen tanulságos Kádár Jolán adatokban és utalásokban bővelkedő értekezése: *Német Shakespeare-előadások Pesten és Budán (1812—1847)*. A tárgy fontossága

kitűnik abból a tényből, hogy — amint a tanulmány is megjegyzi — a magyar értelmiség német színpadon látta először Sh. drámáit «testté válva», valamint abból, — és ez jellemző a korviszonyokra — hogy a német színészet igazgatásában magyar emberek is tevékeny részt vettek. Így Ráday Pál, aki 1814 húsvétjakor vette át a vezetést és főképp a drámai színészet tudatos irányítására törekedett. Hogy a fejlettebb német színészet a Nemzeti Színház műsorára és előadó művészeink játékára is befolyással volt, az már a dolog természetéből következett. Annak a tűzvésznek tehát, melynek 1817 február 1-én a pesti német színház martaléka lett, szinte kulturális jelentősége volt.

A szép kiállítású, nagy gonddal szerkesztett kötet tartalmi gazdagságát mutatja, hogy az említett értekezéseken, a hivatalos közleményeken és Hellebrant Árpádnak az 1916. évi magyar Sh.-irodalmat bemutató könyvészeti felsorolásán kívül a mű még néhány, inkább az általános Sh.-kutatást érdeklő tanulmányt és bírálatot is közöl.

BAROS GYULA.

Kőmíves Nándor Kolos: Nyéki Vörös Mátyás élete és munkái. Csorna, 1918. 88 l.

E kis munka szerzője a Pázmány korában nagyrabecszült, ma azonban már elfelejtett vallásos költő életpályájának megrajzolását és irodalomtörténeti jelentőségének megállapítását tűzte ki célul maga elé. Két részre tagolja tehát dolgozatát: az elsőben az életrajzot adja, a másodikban Vörös Mátyás irodalmi munkásságának ismertetését.

A Nyéki Vörös Mátyás életére vonatkozó elszigetelt adatok sokkal gyérebbek, semhogy élete pályája a maga megszakítatlan összefüggésében áttekinthető lenne. Így a szerzőre az a feladat hárult, hogy az eddig napvilágra került adatokat kiegészítse a maga kutatása eredményeivel s a mutatkozó hiányokat feltevésekkel hidalja át. Feladatát elismerésre méltó buzgalommal végezte: gondosan felhasználta a Vörösre vonatkozó irodalmat, amelyet számos új adattal szerzett meg, főképen az orsz. levéltár és a győri káptalan oklevelei alapján. Adatait ügyesen fel is használja: következtetései logikusak, feltevései pedig tudós képzelőtehetségre vallanak. Hogy az életrajz még így sem egészen teljes, hogy róla, az emberről, még így sem nyerünk tiszta képet, az nem Kőmívesen múltott, aki mindent elkövetett, hogy az életrajz mentől teljesebb legyen.

A második rész, az irodalmi munkásság ismertetése, öt fejezetre oszlik. Az első, «Balassa versek-e?» című, azt a *hét bünbánati szoltárt* tárgyalja, melyet Erdélyi Pál kétségtelenül Balassának tulajdonított, noha egyikről, a Rimay-közölte LL.-ről, már Szilády sem tartotta lehetetlennek, hogy Vörös szerzeménye. Kőmíves megtagadja Balassa szerzőségét, s határozottan Vörös műveinek tartja e kérdéses szoltárokat, noha hajlandó megengedni, hogy az LI. vagy Rimay műve, aki csak a költői hatás

kérdvéért adja Balassa ajkára, vagy Balassa és Rimay közös szerzeménye, s csak a többi hat való Vöröstől. Ez a feltevés bármilyen tetszetős is, mégis csak feltevés marad, melyet kétségtelen igazságnak még a szerző szellemes érvelése mellett sem fogadhatunk el. Kétségtelennek tartom, hogy a kérdéses versek nem Balassa versei, valószínű, hogy katolikus papi ember munkái, de hogy valóban Vörösi-e, arra nincs pozitív adat. Meg kell jegyezni, hogy ehelyütt helyreigazítja egy tévedésemet: az említett LI. zsolttár semmiesetre sem a Marot-Beza-féle zsolttároskönyvből való, hanem Beza egy latin paraphrazisából. (Ir. Közl. 1902.)

A második fejezet a *Dialogust* ismerteti. Felsorolja eddig ismert hét kiadását, közli előszavát, beszámol tartalmáról, majd összefoglaló áttekintést nyújt régi irodalmunk vízióiról, hogy megállapítsa közöttük a Vörös-féle *Dialogus* helyét. Ez a fejezet kevésbé sikerült: szerkezete kissé zavaros, amennyiben felsorolja régi irodalmunk tíz vízióját, a 8.-hoz, a *Visio Philiberti*hez kapcsolja a *Dialogust* s ennek fejtegetése után folytatja a víziók felsorolását. A vízióknak ez az összefoglalása felesleges, elég lett volna csak a *Visio Philiberti*-ről szólni, mivel Nyéki versezetének csak ehhez van köze, a többinek a tárgyalásba való bevonása megokolatlan. Ami a *Dialogus* forrását illeti, Sziládyval szemben alapos érveket hoz fel annak a bizonyítására, hogy nem *Walterius Mapes* hasonló című műve volt a közvetlen forrás, hanem csak valamelyik változata.

A harmadik fejezetben a *Tintimabulum*ról ad számot, megállapítván róla, hogy eredeti munkája Vörösnek, bár csak ügyes összeszerkesztése a megfelelő szentírási helyeknek, a szentatyák iratainak s a klasszikusoknak. A negyedik fejezetben a kisebb költeményeket, didaktikus és lírai verseket tárgyalja, beszámolván az egyes darabok változatairól is, az ötödik a Pázmány hatása alatt készült kéziratos imádságos könyvet ismerteti, melynek magyar és latin nyelvű darabjaiból kitetszik, hogy Nyéki csak a maga használatára írta. A dolgozatot lendületesen megírt összefoglalás rekeszti be.

Közműves dolgozata buzgó és képzett filologus ügyesen megírt munkája, s azok a fejezetei is, amelyekben újat nem mond, ügyes összefoglalásai az eddigi kutatások eredményeinek. Az a törekvése azonban, hogy Vörösnek kiemelkedőbb helyet szerezzen irodalmunk történetében, mint amelyet eddig elfoglalt, eredménytelennek látszik: Vörösből nyelvkészsége s korához képest fejlett verstechnikája mellett is hiányzik az eredetiség, ezért nem is tekintjük őt kiemelkedőnek a XVII. század lírikusai közül.

CSÁSZÁR ERNŐ.

Horváth Lajos: Sámbar Mátyás élete és művei. Budapest, 1918. 105 l. Élet-nyomda.

A XVII. századi mérges hitviták emlékéét újítja fel a szerző e művével, melyben a katolikusok egyik előharcosának életrajzi adatait csopor-

tosítja és működésének irodalomtörténeti jelentőségét mérlegeli. A derekas tanulmányon alapuló, sok utánjárással készült dolgozat, mely néhány eddigi téves megállapítást is helyreigazít, immár teljes világitásba helyezi a — szerző szerint — Bod Pétertől túlzottan befeketített Sámhárt. Valami nagyon sokat azonban nem használt a «pörfelvétel», mert az új életrajz sem tagadja, hogy «Sámhárt egyike volt a legdurvább és legérdesebb tollú hitvitázóknak». A híres Felsőmagyarországi Hitvita tárgyalásával kapcsolatban is csupán azt a különbséget állapítja meg a könyv írója a hadakozókra nézve, hogy «ha ezek a művek a mai viszonyok között látnának napvilágot, az eredmény körülbelül az lenne, hogy Sámhárt egy csomó becsületsértő kitételért fognák pörbe, ellenfeleit pedig ezenfelül még az ügyész is üldözné hivatalból közszemérem ellen való vétségért».

Az egész kis munka két arányos félre oszlik. Az első részben Sámhárt Máttyás élettörténetével ismerkedünk meg. Kitűnik ebből, hogy a híres jezsuita nem 1617-ben Váradon született, mint eddig tudtuk, hanem 1618 április 27-én a Dráva melletti Varasdon. Régebbi életírói szerint középiskoláit Győrött végezte. Ez lehetséges — mondja a szerző — de nem bizonyos. A továbbiak során megtudjuk, hogy a kor szokása szerint Sámhárt is buzgó tevékenységet fejtett ki az iskola-dráma és az alkalmi költészet terén. Ide tartozó művei közül azonban mindössze egy latin epitaphiuma ismeretes. Egyébként fontos megállapítás, hogy Sámhárt azon műveit is magyar nyelven írta, melyekről csak latin címeik alapján tudunk.

Ahogy a szerző végigvezet hőse életének különböző állomásain (Grác, Székelyudvarhely, Nagykároly, Komárom, Győr, Sárospatak, Munkács, Kassa), mindenütt gondja van rá, hogy előadását művelődéstörténeti érdekességű adatokkal élénkítse. Figyelemreméltó ezek között az a megjegyzése, mely szerint Sárospatakon, 1663-ban «Úrnapján a jezsuiták diákokkal a templomtéren nagyarányú és fényes „comédiát” adtak elő, melyben különféle masinériák segítségével még repülő próféta és angyal is szerepelt a műsoron».

A könyv második fele Sámhárt hitvitáit s a rájuk vonatkozó műveket tárgyalja. E rész azért is fontos, mert mint a szerző hangsúlyozza, e két hitvitával teljes egészében, részletesebben egyik irodalomtörténetírónk sem foglalkozott. A Kassai Vitát (mely ama nyolc ok körül forgott, «mellyekért egy okos embör Pádistává lett vala») Czeglédi István kezdte meg Pázmánynak Bizonyos okok stb. című munkájára Baratsaghi Dorgalas címen írt kései válaszával. E munka oldalvágásai adtak alkalmat Sámhártnak Egy vén Bial orrára való karika című felelete megírására. A polemikába katolikus részről később beleszólt Csernátfalvi István is, míg végre a másfél évig (1663/4.) tartó vitát Sámhártnak «Orvosló Ispitály»-a fejezte be. A Felsőmagyarországi Hitvita 1661-ben kezdődött Sámhárt Máttyásnak ily című munkájával: Három idvösséges kérdés stb. (az iránt, hogy «A Lutteranusok és Calvinisták igaz Hitben vannak-é?»). Erre s a további támadásra válaszolt Pósházi János előbb a «Sámhártnak az Három kérdéseire

való felelet» című, majd Görcsös bot című munkájában és Vásárhelyi Matkó István előbb Fővényen épített Ház romlása, majd Bányász Csákány című röpiratában. Egy eddig ismeretlen protestáns szerző is segítségére ment hitsorsosainak az «Ötödik Evangelistának Sámbar Mátvás káplánnak Zenebonája» című kitünő vitairatával, melyről a tárgyalás folyamán megtudjuk, hogy eddig tévesen tartották Sámbar munkájának. Az egész nyolc évig (1601—1669) tartó s helyenként elágazó vitát különben Illyefalvy István (A három idvességes kérdés Igazsága ellen költ Bányász Csákány-nak Tompítása stb. című) polemikus irata zárja be, melyben Pósházin és Matkón kívül az előbb említett Kassai Vita protestáns főembere is kikap.

Az új életrajz a harcos jezsuita itt vázolt szereplésének rajzát kellő kortörténeti megalapozással nyújtja. A lelkes buzgalommal készült tanulmány megerősíthet bennünket abban a hitünkben, hogy Sámbar Mátvás jellemző alakja a Pázmány köréhez tartozó egyházi íróknak. Hogy sokat tanult mesterétől, arra életrőja is rámutat, mikor megállapítja, hogy Három kérdés című műve «körülbelül oly viszonyban van Pázmány Kalauz-ával, mint az utóbbi Bellarmin Disputatioi-val».

BAROS GYULA.

Várdai Béla: Katholicismus és irodalom. A Szent István-Társulat kiadása. Budapest, 1921. 83 l. Ára 40 kor.

A fenti cím alatt három tanulmányát bocsátotta közre Várdai Béla. Egyik a katholicismus és irodalom viszonyát fejtegeti, a másik Zrínyiről, a költőről szól, a harmadik Pázmány Pétert jellemzi negyedfél század távolából. Mind a három tanulmány alapszempontjait az első nyújtja, amely úgyszólván Várdai Béla esztétikai és kritikai elveinek is összeségét adja. Ennek a problémának, amely a katholicismus és irodalom egymásra való vonatkozása mélyén rejlik, igazán már ideje volt egyszer teljes tudományos felszereléssel szembenézni. A külföldi, főleg a német elméleti irodalomban még nem is rég, hatalmas szellemi harcot vívott ki ez a kérdés. Nálunk meglehetősen kisiklott mind a szorosan vett esztétikai, mind az irodalomtörténeti vizsgálódások szempontjai alól. Pedig az irodalomtörténeti újabb módszerek mindinkább szükségessé teszik az ez irányba való elmélyedést, annál is inkább, mert a kérdés mögött egész korok és nemzedékek világnézeti története játszódik le.

Várdai Béla tehát mindenképen hálát és elismerést érdemlő munkát végzett, mikor tanulmányával teljesen ismeretlen irányban vetett új szellemi világlítást. E téren teljesen egyedül áll s valóban úttörő jelentősége van. Munkájának annál nagyobb értéke van, hogy minden előzmények nélkül a kérdést döntő formában oldotta meg. Sok ennek a problémának a lejtője, amelyen igen könnyen le lehet csúszni. Várdai Béla biztos ízlésének, szabatos tudásának gyönyörű egyensúlyával tartja fenn magát és ítéleteinek eredményeit. Igen helyesen jut arra a végső megállapításra,

hogy a katolikum és irodalom viszonyát végelemzésben az író világfelfogása, az ebből fakadó életelv dönti el. Ezzel a formával meg van adva a katolikus irodalom fejlődése számára olyan lehetőség, amely biztosíthatja neki a legszebb eredményeket. Arra is kitűnően utal Várdai Béla, hogy a katholicismus és irodalom viszonya nemcsak az irodalom, hanem a kor s bizonyos fokig a magyar kultúra kérdése is. Talán az élet és irodalom XX. századi problémája ezen a ponton fog megindulni. Bizonyos, hogy az idők kívánták ezt a könyvet s hogy Várdai Béla ezt a hiányt megszüntette, egyúttal azt is jelenti, hogy az ő neve egyenlő az idők egy darab szellemi történetével.

—ts.

Gróf Zrínyi Miklós: Ne bántsd a magyart. A Spolarich-család kiadása. Budapest, 1920. 87 l. Ára 45 kor.

Kegyeletes és igen időszerű cselekedet volt a Spolarich-család részéről, hogy Zrínyi Miklós a halhatatlan magyar írását a magyarságnak épen azon válságos történeti idejében adta ki, amely Zrínyi korának tragikusan azonos megismétlődését átélve, belső szükségyszerűséggel igényli a maga számára annak igéit is. Nevelőbb, termékenyítőbb és igazabb olvasmányt ma el sem lehet képzelni, mint Zrínyi ezen munkáját. S talán egy kor irodalmi közönsége sem értékelhette Zrínyi prózájának nagyszerűen zord erejét, kemény, de mély érzelmi levegőjét, végzetes igazának megrázó értelmét úgy, mint a miénk. Ennek tudható be, hogy Zrínyi ma nem irodalmi divat, nem is pusztá aktualitás, hanem a nemzet erkölcsi élet-erejének eleven, felrisszító forrása. A könyv, melyet Zrínyi Miklós arcképe is díszít, Zilai Sámuel 1790. megjelent kiadása nyomán készült. A szöveg alapjául a Korizmicus-féle kézirat szolgált. Mellékletül hasonlóan kapunk részleteket a Korizmicus- és Bonis-féle kéziratból, továbbá a család egyik ősenek Spolarich Márton Ferencnek címeres leveléből. Találó gondolat volt még a Zrínyi halála utáni Csonka-Magyarország térképét is közölni. A könyvet a család Magyarország kormányzójának, Horthy Miklósnak, dedikálta.

—ss.

Harsányi István: Gyöngyösi István és László sárospataki diáksága. A Sárospataki Hírlap füzetei. V. szám. Ref. főiskolai nyomda. Sárospatak, 1921. 20 l. Ára 8 kor.

Gyöngyösi István és László tanuló éveire vonatkozólag értékesen új és hitelesítő adatokat tartalmaz Harsányi István derék kis dolgozata. Eredeti kutatások alapján mutatja ki, hogy Gyöngyösi István bátyjával, Lászlóval, Sárospatakon tanult az 1651—52. és 1652—53. iskolai években. Valószínűnek látszik, hogy a két testvér már az 1650-es évek előtt is a sárospataki ref. kollégiumba járt. László tanulmányai elvégzése után az utrechti egyetemen tanul. Kiadja egy filozófiai disputatóiját, amelyet mint tanulmányainak első gyümölcsét, két bátyjának: Jánosnak és Ferencnek

és atyjának: Gyöngyösi Jánosnak ajánl. A továbbiakban Harsányi az egykori iskolai tantervi törvények alapján kimutatja, hogy Gyöngyösi ifjúkori tanulmányai között szerepel Ovidius is. Ennek alapján H. Gyöngyösi költői pályájának kezdetét, Ovidius fordításait, sőt még a Daedalus templa, Mars és Bacchus viaskodása, A jó vitézek tüköre című munkáit is a költő sárospataki diáksága idejéből származtatja. Ez utóbbi megállapítások bármennyire valószínűeknek látszanak, mégis problematikusak. Talán Gyöngyösi belső fejlődésének vizsgálata avagy filológiai irányú kutatás biztos eredményekhez juttatnak el.

—ss.

Gulyás József: Tompa és a nevelő oktatás. A Sárospataki Hirlap füzete. IV. füzet. Ref. főiskolai könyvnyomda. Sárospatak, 1920. 38 l.

Az úgynevezett pädagogiai irodalomtörténetírásnak, amely nálunk meglehetősen el van hanyagolva, példát-mutató mintája a fenti címmel jelzett tanulmány. Szorgalmas gonddal látjuk összehordva mindazokat az adatokat, amelyekből élénk elevenedik Tompa nevelői gondolatainak és elmélkedéseinek összesége. Ugyancsak sokoldalú szempontok láttatják Tompa költészetének a nevelés szempontjából gazdagon kihasználható értékeit. Egyetlen általános hibája van a különben értékes munkának: a túlzás. S ez áll mind az értékelésre, mind a szempontok túlhajtására vonatkozólag. Bizonyára a tárgy iránti nagy szeretet magyarázza azt csakúgy, mint a — néha kívánatos — kritikai észrevételek sajnálatos hiányát.

—ss

Gulyás József: Jókai kacér női. Sárospatak, 1918. 20 l. Ref. főiskolai nyomda.

A szerző egy alkalmi felolvasás kapcsán foglalkozik tárgyával s megállapítja, hogy Jókai kacér asszonyainak története sok regényben a politikával kapcsolódik össze; hozzáteszi azonban, hogy van sok más tér is (a család, a vármegyei élet, a társasági kör), ahol módjuk nyílik a szereplésre. Alakjait két csoportban tárgyalja. Először azokról szól, akikben szelídebb, finomabb lelkivonások is jelentkeznek. (Fekete gyémántok: Evila; A lőcsei fehérasszony: Ghéczy Julia; Szabadság a hó alatt: Zeneide; Névtelen vár: Katalin; Rab Ráby: Fruzsinka; Három márványfej: Lubomira; Kiskirályok: Sára asszony; Szegény gazdagok: Kengyelesy grófnő stb.); majd azokat veszi sorra, akikben az erkölcsi gyöngeség szembe-tűnőbb (A szerelem bolondjai: Lemmingné; Felfordult világ: Torhányi Amália; Sárga rózsza: Klári; Akik kétszer halnak meg: Atalanta; Enyém, tied, övé: Caesarine; Új földesúr: Pajtainé; Egy az Isten: Cyrene; Arany ember: Athalia stb.). Mindezeknek a rajzában, mint köztudomású, Jókai túloz ugyan, mégis helyesen mondja e kis füzet írója «valószínűleg életből ellesett alakok ők».

V. M.